

BIRÓ TEOFIL

Skót *Highland*erek a waterloo-i hadjáratban

Általános előzmények, katonai előkészületek

Miután a szövetséges hatalmak 1814-ben vereséget mértek Napóleonra, a forradalom fiának tartott „korzikai zarnokot” száműzték, a Bourbonok dinasztiáját pedig visszaültették a francia trónra.

XVIII. Lajos azonban nem volt képes hosszú távon felszámolni a különböző társadalmi osztályok között lappangó feszültségeket. A forradalomban megszületett új francia nemzet hangos szószólói és a hosszú távollét után hazaérkező emigránsok szintúgy elégedetlenek voltak a király mérsékelt, óvatosan tapogatózó politikájával. Nem értették meg XVIII. Lajos konszolidációs törekvéseinek lényegét, amely az Ancien Régime régi rendje és a forradalom vívmányai között próbált meg egyfajta arany középutat találni. A társadalmi feszültség így egyre nőtt az országban.

Az Elba szigetére száműzött s csak a kedvező alkalomra váró Napóleon hírszerzői révén pontosan értesült a franciaországi eseményekről. Ez a Bourbonokkal szemben egyre növekvő társadalmi elégedetlenség kedvező alkalmat biztosított számára ahhoz, hogy újra kezebe kaparintsa Franciaország s egyben Európa sorsának irányítását.

1815. február 26-a éjszakáján Napóleon ezer főt számláló kicsiny hadseregével és háromszáz helyi önkéntessel elvitorlázott Elba szigetéről, s március 1-jén Franciaország földjére lépett. Háromhetes diadalmenet következett ezután. A Napóleon ellen küldött francia csapatok egy emberként álltak át az ő oldalára. XVIII. Lajos felmérve a körülményeket, március 19-én elhagyta Párizst, s a Németalföldi Királyságba menekült. Egy nappal később, március 20-án Bonaparte Napóleon nagy diadalmenetben bevonult a fővárosba. Április 10-re ismét ő uralta egész Franciaországot.

Ennek bekövetkeztével felrémlett egy újabb európai méretű háború veszélye. Ezt elkerülendő, a szövetséges hatalmak azonnal létrehoztak egy újabb koalíciót Napóleon ellen, s kötelezték magukat arra, hogy mindaddig folytatják a harcot, amíg Bonaparte Napóleon tökéletesen képtelen nem lesz az újabb bajkeverésre.¹ Napóleonnak tehát, hogy helyzetét konszolidálja, nem maradt más választása csak a háború.² Ezzel el is kezdődött a koalíciós háborúk utolsó fejezetét jelentő waterloo-i hadjárat.

Napóleonnak nyolc héten belül közel háromszázezer főre sikerült felduzzasztania seregét. Ezt további százötvenezer fővel tudta volna növelni az elkövetkező fél évben, egyelőre

¹ Neillands, Robin: *Wellington és Napóleon*. Pécs, 1995. 230.

² A sors nem is lehetett volna igazságosabb vele szemben. Pályája kezdetétől annak legutolsó pillanatáig rendszerének lényege, egyúttal törekény mozgatórugója a kaland, a háború volt. A száz nap és a waterloo-i hadjárat méltó záróakkordja volt Napóleon nem mindennapi karrierjének. Bergeron, Louis: *A császárság*. In: DUBY, Georges (szerk.): *Franciaország története I.* Budapest, 2005. 778.

azonban erre nem számíthatott, mivel nem rendelkezett sem elegendő számú egyenruhával, sem fegyverzettel. Ráadásul az újoncok kiképzése is időt vett igénybe.³ Az ellene felsorakozott erők jelentősen felülmúlták a franciáikat. A szövetségesek időközben megegyeztek a Napóleon elleni hadjárat terveiben, amely szerint több mint nyolcszázezer katonát vonultatnak fel a francia császár ellen. Wellington hercegének száztízezer fős brit, németalföldi és hannoveri csapatai Brüsszel körül állomásoztak. A brit főparancsnok balján, Liège térségében száztizenhétezer porosz katona gyülekezett Gebhardt Leberecht von Blücher vezérletével. Az osztrák Karl Philipp zu Schwarzenberg herceg kétszáztízezer katonával masírozott a Fekete-erdőn keresztül a Rajnához, míg az ugyancsak osztrák Johann Philipp Frimont tábornok további hetvenötezer, a Habsburg tartományokból verbuvált katonával nyomult előre Észak-Itálián és a Riviérán keresztül az egykori Provence tartomány felé. Az előzetes megállapodások értelmében ez a négy hadsereg egy időben nyomult volna be Franciaországba. Míg a szövetséges főerők célpontja északi és északkeleti irányból a francia főváros volt, addig Frimont tábornoknak a Rhône mentén kellett Lyon ellen vonulnia. Az összehangolt támadás tartalmát az a százötvenezer fős orosz hadsereg képezte volna, mely Barclay de Tolly parancsnoksága alatt szintén a Rajnánál gyűlt volna össze.⁴

Mivel Napóleon nem is remélhette, hogy ellenfeleihez hasonló nagyságrendű sereget sikerülhet felállítania, csupán két stratégia között választhatott. Az egyik lehetőség a védekezés volt, mely lehetővé tette volna számára, hogy a támadásra csak augusztusra készen álló szövetségesek ellen újabb csapatokat szereljen fel és képezzen ki.⁵ A másik lehetőség az offenzív, támadó háború volt. Mivel egylőre csupán Wellington és Blücher hadseregei tartózkodtak a térségben, Napóleon számára nyilvánvaló volt, hogy e seregekre kell először gyors vereséget mérnie, s akkor talán a részenkénti megveretés veszélye elrettenti az osztrák és orosz parancsnokokat az újabb támadásoktól.⁶

Természete és egész addigi pályafutása arra készítette Napóleont, hogy a támadás mellett döntsön. Miután az osztrákok és az oroszok még nem voltak a színen, az időzítés lett a legfontosabb tényezője az egész hadjáratnak. Wellington és Blücher seregei külön-külön nagyjából azonos létszámúak voltak a francia haderővel. Napóleon szempontjából tehát arra kellett a leginkább ügyelni, hogy úgy kényszerítse egyenként csatára a két szövetségest, hogy azok ne tudjanak egymás segítségére sietni. Ennek megakadályozása, valamint annak eldöntése, hogy kit támadjon meg először jelentette számára először a legfőbb problémát. Végül az utánpótlási vonalak tanulmányozása adta meg a választ a helyes stratégia kiválasztásához. Mivel a szövetségesek utánpótlási vonalai egymással ellentétes irányúak voltak,⁷ egy sikeres támadást követően visszavonulásukkal távolodnának egymástól.⁸ Ekkor

³ Chandler, David: *The Campaigns of Napoleon*. New York, 1966. 1014–1015.

⁴ Chandler: *The Campaigns of Napoleon*, 1015. és Neillands: *Wellington és Napóleon*, 230–231.

⁵ Az előzetes számítások szerint így a helyőrségeket, az utánpótlás- és a kommunikációs vonalaikat biztosítani kényszerülő szövetségesek háromszázötvenezer támadó katonájával Napóleon kétszáz-negyvenezer katonát tudott volna szembe állítani Észak-Franciaországban. Lyon térségében a legfeljebb nyolcvanezer fős támadó sereggel szemben hatvenezer francia védekezhetett volna. Ezek a kalkulációk némi reménysugarat jelenthettek volna Napóleonnak! A defenzív taktika hátránya az volt, hogy jelentős francia területeket kellett volna átengednie a szövetséges hadseregeknek az eredményes védekezés érdekében. Chandler: *The Campaigns of Napoleon*, 1016.

⁶ Keegan, John: *Waterloo*. Budapest, 1990. 15.

⁷ Wellington utánpótlási vonala Németalföld tengeri kikötőire támaszkodott, Blücher porosz serege pedig a Rajna-vidékre. Keegan: *Waterloo*, 16.

⁸ A megtámadott fél ugyanis valószínűleg támaszpontjai irányába húzódik vissza az utánpótlási vonalai mentén. Keegan: *Waterloo*, 16.

pedig lehetőség nyílta Napóleon előtt, hogy egyenként megsemmisítő csapást mérjen Wellington és Blücher erőire. Napóleon ezért támadó hadjáratát a „központi helyzet stratégiájára” alapozta, melynek az volt a lényege, hogy a francia hadsereggel úgy manőverezzen, hogy a két szövetséges közé benyomulva meg tudja akadályozni azok egyesülését.⁹

1815. június 14-én Napóleon erőit közvetlenül a németalföldi határtól délre összpontosította. A francia hadsereg kilencvenezer gyalogost, huszonkétezer főnyi lovasságot, tizenegyezer fős tüzérséget és műszaki személyzetet, valamint háromszázhatvanhat ágyút számlált.¹⁰ A császár tervei szerint a francia hadseregnek Liège és Brüsszel között kellett előrenyomulnia. Ily módon akadályozva meg Wellington és Blücher seregeinek az egyesítését. További tervei szerint ezek után külön-külön győzte volna le a porosz, illetve a brit–németalföldi–hannoveri hadakat.

A porosz hadsereg százötezer gyalogusból, tizenkétezer lovasból és kétszázkilencvenhat ágyúból állott. Négy hadtestre volt felosztva, melyek Charleroi-ban, Namurban, Ciney-ben és Liège-ben állomásoztak. A hadtestek élén Hans Ernst Karl, Graf von Zieten, George Dubislaw Ludwig von Pirsch, Johann von Thielemann és Friedrich Wilhelm von Bülow parancsnokolt. A poroszok főhadiszállása Namurban volt, mintegy nyolcvan kilométerre Wellington brüsszeli főhadiszállásától. A Wellington hercegének parancsnoksága alatt álló brit–németalföldi–hannoveri hadsereg mintegy hetvenkilencezer gyalogusból, tizennégyezer lovasból és százkilencvenhat ágyúból állt. A hadtestparancsnokok Oránia hercege és Sir Rowland Hill altábornagy voltak. A lovasságot és a lovas tüzérséget Lord Uxbridge ve-

⁹ Chandler: *The Campaigns of Napoleon*, 1016–1017.

¹⁰ A francia, a porosz és az egyesült brit–németalföldi–hannoveri hadseregek létszámát nem egységesen ítélik meg a különböző szerzők. Az orosz Tarle Wellington seregét hetvenezer, Napóleonét hetvenkettőezer, Blücher haderejét pedig nyolcvanezer főben adja meg. (Tarle, Jevgenyij: *Napóleon*. Budapest, 1967. 389.) Georges Lefebvre Wellington seregét kilencvenhatezer főben, Napóleonét százhuszonhatezer főben, míg Blücherét százhuszonnégyezerben jelöli meg. Ebből Ligny-nél hatvannyolcezer francia nézett szembe nyolcvannégyezer porossal. Waterloo-nál pedig hetvennégyezer francia hatvanhétezer brit–németalföldi–hannoveri szövetségessel. (Lefebvre, Georges: *Napóleon*. Budapest, 1975. 685–686.) Az ugyancsak francia, de már modernebb szemléletű Jean Tulard Wellington seregét kilencvenezer, Napóleonét százhuszonötezer, Blücherét pedig százhuszezer főben határozta meg. (Tulard, Jean: *Napóleon*. Budapest, 1997. 530–531.) Sir Winston Churchill Wellington seregét nyolcvanháromezer katonából állónak tudja, melyeknek csupán egyharmada volt brit, a porosz sereg létszámát száztizenháromezer katonában, míg a franciáét százhuszonötezer katonában adja meg. (Churchill, Winston: *History of the English-Speaking Peoples*. New York, 1995. 322.) Honfitársa, Alfred Cobban Napóleon erejét százhuszonötezer, Blücherét százhuszezer főben tudja, míg Wellington seregét nem határozza meg közelebbről. (Cobban, Alfred: *A History of Modern France*. Volume 2: 1799–1871. Aylesbury, 1975. 68–69.) John Keegan brit hadtörténész nem ad meg közelebbi létszámot a hadjáratban részt vevő erőkről, csupán annyit állapít meg, hogy Wellington és Napóleon hadseregei a waterloo-i csata napján egyformán körülbelül hetvenezer főt számláltak. (Keegan: *Waterloo*, 18.) A magyar Márki Sándor Wellington csapatait kilencvenötezer fő, Blücherét pedig százharmincezer fő erősségűnek gondolja, míg Napóleonnak az egész hadjáratban részt vevő csapatairól nincs közelebbi információja. A Waterloo-nál küzdő felek számát Márki Sándor hatvannyolcezer brit–németalföldi–hannoveri katonában, hetvenkétezer franciában, valamint hatvanezer poroszban állapítja meg. (Márki Sándor: *A legújabb kor története*. Budapest, é. n. 128.) Mivel katonai szempontból egyértelműen David Chandler és Robin Neillands számítanak a legelismertebb szaktekintélyeknek, ráadásul az ő adataik az esetek döntő részében megegyeznek egymáséval, én is órájuk támaszkodom leginkább munkám hadtörténeti vonatkozású részeit illetően. Jelen lábjegyzettel a téma részleteire vonatkozó eltéréseket szerettem volna csupán felfedni.

zette.¹¹ Ez azonban már nem a harci tapasztalatokban jártas, csodálatos spanyolországi hadsereg volt. A haderő zömét megbízhatatlannak tartott németalföldi és német katonák adták.¹² Közülük csupán György király hannoveri légiója számított harcedzett, veterán alakulatnak. A hadseregnek csupán a harmada volt brit egység. Wellington harci tapasztalatokban jártas, rendíthetetlen katonáinak nagy része még a tengerentúlon tartózkodott, így a Nagy-Britanniából származó csapatok nagy része is tapasztalatlan zöldfülű volt.¹³ A herceg tehát igencsak megbecsülte s értékelte azt a kevés veterán alakulatát, amivel még rendelkezett a hosszú hispániai hadjáratból. Ezek közé az egységek közé tartozott az az öt skót felföldi regiment, melyek tulajdonképpeni tárgyát képezik írásomnak. A 42. (*Black Watch*), a 71. (*Lord MacLeod's Highlanders*), a 78. (*Ross-Shire Buffs*), a 79. (*Cameron Highlanders*), valamint a 92. (*Gordon Highlanders*) ezredekről van szó.

A militarizmus kezdetei a skót Felföldön;¹⁴ a Highlanderek karaktere

Ezeket a gyalogezredeket a jakobita felkelések¹⁵ időszakát követően, a 18. század második felében egy-egy klán vezetőjének cégére alatt, területi alapon állították fel a skót Felföldön.

¹¹ Neillands: *Wellington és Napóleon*, 231–232.; Chandler: *The Campaigns of Napoleon*, 1017.

¹² Mivel Napóleonnak még mindig elég sok szimpatizánsa volt Németalföldön, jogosak voltak a britek aggodalmai a helyi katonákkal szemben. A konkrét harci cselekményeknél be is bizonyosodtak ezen aggályok. A franciák minden egyes támadásuk alkalmával legelőször a németalföldi egységeket futamították meg, volt hogy szinte puskalövés nélkül. (Chandler: *The Campaigns of Napoleon*, 1017–1018.) A németalföldi egységek megbízhatatlanságáról vallott nézeteket Sir Winston Churchill is alátámasztja könyvében. Churchill: *History of the English-Speaking Peoples*, 322.

¹³ Churchill: *History of the English-Speaking Peoples*, 322.

¹⁴ Militarizmus alatt a professzionális hadviselést értem, amely egyértelműen a *Highlander* alakulatok brit hadseregbe történő integrálását követően vette kezdetét a skót Felföldön. Természetesen ezt megelőzően is létezett hadviselés a térségben, sőt egészen az első írásos forrásokig, vagyis a római Tacitusig vissza lehet azt vezetni. Annak ellenére azonban, hogy a *Highlanderek* életét döntő módon befolyásolta mindenkoron a háború s az azzal járó hadviselés, mégsem beszélhetünk militarizmusról a 18. századnál korábról, hiszen az azt megelőző időszakokban inkább szabad harcosok voltak a *Highlanderek*, nem pedig fegyelmezett katonák.

¹⁵ Összesen négy jakobita felkelésről beszélhetünk (1708, 1715, 1719, 1745–1746), melyek közül is csak kettő volt jelentősnek tekinthető. Az 1715-ös felkelést Earl of Mar vezette, aki a tizenkétezer fős felföldi haderővel betört Angliába is. Prestonnál azonban Archibald Campbell, Argyll harmadik hercege útját állta, majd Sherriffmuir mellett tönkreverte a felföldi hadat. Ezzel a csatavesztéssel a felkelés elvérzett. A legnagyobb jakobita felkelés 1745-ben tört ki. Jakab Edward fia, Károly Edward maga hajózott Skóciába, ahol egy nyolchónapos kampányt folytatva a felföldi klánok jelentős részét zászlaja alá gyűjtötte. A már mintegy hatezer fős sereg ekkor elhagyta a Felföldet, s gyors egymásutánban elfoglalta Perth és Edinburgh városait. Edinburgh-ban kikiáltották a Hannoveri ház trónfosztását, s a Stuart restaurációval Károly Edward apját, Jakabot tették meg Skócia királyává. Károly ezenfelül bejelentette az önálló, független skót Parlament újbóli felállításának igényét. Ezután úgy szándékozott a helyzetét konszolidálni, hogy betört Angliába, és ott mért vereséget a hannoveriánus erőkre. A jakobita sereg százharminc mérföldre megközelítette Londont, de Derby-nél saját harcosai kényszerítették visszafordulásra Károlyt. A felkelők ugyanis nem értették meg, miért van szükség arra, hogy mélyen Angliában, távol otthonuktól hadakozzanak. Elkezdődött visszavonulásuk, ami lehetőséget teremtett az angoloknak arra, hogy rendezzék soraikat, összegyűjtsék erőiket. Habár visszavonulásuk közben a jakobita hadak még Falkirk mellett tönkrevették Hawley angol tábornok seregét, mely útjukat próbálta állni, a visszavonuló sereg egyre apadt, míg az őket követő angol erők egyre erősödtek. A végső ütközetre 1746 áprilisában került sor az észak-skóciai Culloden More mellett. Itt az ötezer fős jakobita hadsereg véres és végzetes vereséget szenvedett Vilmos herceg kilencezer vöröskabátosától. Ezek után Károly herceg is csak

Az ezredalapításokat a nemzetközi és a belpolitikai tényezők egyaránt ösztönözték. A 18. század második felében Nagy-Britannia részt vett a hétéves háborúban, majd az amerikai függetlenségi háborúban, végül a század végén a koalíciós háborúkban is, mely háborúk egyre több és több katonát igényeltek. Ebben a külpolitikai helyzetben egyre égetőbb problémát jelentett a skót Felföld társadalmi és gazdasági válsága. A földjeikről elűzött tömegek igen veszélyes feszültségforrást jelentettek a brit államhatalom számára. Akik elő tudták valahogy teremteni a hajójegy árát, azok Amerikába vándoroltak ki, és ott próbálták szerencsét. A többség azonban még erre sem volt képes, így koldulásból és fosztogatásból, valamint szélhámoskodásból tartotta fenn magát.¹⁶ A térségben uralkodó állapotokról Robert Louis Stevenson fest hí képet „Emberrablók” című regényében.¹⁷

A felkelések megtorlásaként született egy úgynevezett lefegyverkezési törvény is. Az új törvény szigorú büntetést szabott ki a fegyvertartásra és fegyverviselésre vonatkozóan, valamint megtiltotta mindennemű tartan szövetből készült ruhadarab viselését. A tilalom még a dudákra is kiterjedt, mivel azt háborús hangszernek minősítették. A törvény rendelkezett a magániskolák bejegyzéséről, valamint a tanárok számára hűségeskü letételéről. Egy másik törvény 1747-ben eltörölte a törzsfőknek azt az örökletes jogát, hogy klánjuk felett bíraskodjanak. Ezzel az intézkedéssel a klánrendszer alapjait kívánta a központi kormányzat aláásni. Az, hogy ez sikerrel is járt, annak tudható be, hogy maga a klánrendszer már a 18. század elejére hanyatlásnak indult. Így a törvény már jól előkészített talajra talált, s csupán gyorsította a folyamatot. Habár tudunk kivételekről is, mikor a klán tagjai még olyannyira kötődtek törzsfőjükhöz, hogy az 1745-ös felkelést követő években az új földbirtokosoknak kifizetett adójukon kívül elküldték járandóságukat a különba száműzött régi klánfőnöknek is. Ily mértékű hűség s szilárd „klánkötelékek” azonban igen ritkán éltek ekkor már. Ezt a korszakot inkább a klántagok közötti kötelékek lazulása jellemezte. A brit kormányzat azon szándékát, hogy a klánrendszert szétzúzza, abban lehet felismerni, hogy ezeket a szigorú törvénykezéseket oly módon hozta, hogy azok nemcsak a jakobita, rebellis, hanem a lojalista, whig párti klánokat is ugyanúgy sújtották. 1782-ben aztán hatálytalánították a felföldi viseletet tiltó intézkedéseket. 1784-ben pedig a legtöbb elkobzott földet is visszaadták korábbi tulajdonosaiknak. A jakobitizmus ekkor már nem jelentett veszélyt a brit kormányzat számára.¹⁸

Ilyen körülmények között a brit hadsereg egyre növekvő igényeinek kielégítésére logikus megoldásnak tűnt a skót Felföld fölös emberanyagának a felhasználása. Azt, hogy a felföldi katonai toborzások kölcsönösen szolgálták mind a brit államhatalom, mind pedig a skót felföldi társadalom széles rétegeinek érdekeit, alátámasztja az a tény is, hogy a skót katonai alakulatok a brit hadseregen belül annak elit részéhez tartoztak, s történelmük folyamán soha nem lázadtak fel a brit államhatalom ellen annak megdöntése céljával. Éppen ellenkezőleg, a skóciai alakulatok mindig is jóval nagyobb arányban képviseltették magukat

hathónapos kalandos bujdosás után tudott elmenekülni az országból. Meyer, Duane: *The Highland Scots of North Carolina, 1732–1776*. Chapel Hill, 1961. 10–15.; Arató Endre: *A nemzetiségi kérdés Nagy-Britanniában*. Budapest, 1978. 163–164.

¹⁶ A Hannoveri ház uralmát komolyan veszélyeztető, utolsó felkelést kegyetlen megtorló intézkedések követték. A felkelés résztvevőit kivégzésekkel, börtönbüntetésekkel, birtokelkobzásokkal sújtották. Ezenfelül a felföldi társadalom egy jelentős része kényszerült az Amerikába történő kivándorlásra. Ennek okai azonban nem a száműzetésekben keresendők, mint ahogyan azt a régebbi elméletek bizonyítani próbálták, hanem sokkal inkább a térségben bekövetkezett negatív hatású társadalmi és gazdasági változásokban. Meyer: *The Highland Scots of North Carolina*, 22.

¹⁷ Stevenson, Robert Louis: *Emberrablók*. Budapest, 1956.

¹⁸ *Törvény Skócia lefegyverkezéséről (1746)*. Ford. Fejér Ingrid. Szeged, 1998.

a brit hadseregben és a brit birodalom által megvívott háborúkban egyaránt, mint ahogy az országuk lakosságának számarányához képest elvárható lett volna. A Felföldön ez az arány pedig még magasabb volt. A kétszázötven-háromszázezer fős felföldi lakosságból túlzó becslések szerint hetvenezer, mérsékelt becslések szerint harminchét-negyvennyolcezer ember katonáskodott.¹⁹ Ez az erős militarizmus a westminsteri képviselők számarányában is tükröződött. Míg a katonai képviselők számaránya a Parlamentben egész Nagy-Britanniára nézve 1/8 volt, addig Skóciára átszámítva ez 1/5, míg csupán a Felföldre leszűkítve 1/2.²⁰ A skót Felföld valójában katonai alapon tagozódott be a brit birodalomba.²¹ Ennek speciális jellege abban mutatkozott meg, hogy a brit birodalom más részeitől eltérően a felföldi ezredek egy-egy, a brit kormányhoz mindenképpen lojális parancsnok által verbuvált magánhadseregek voltak. Az ezredalapítással járó katonai toborzás a legváltozatosabb módon történhetett. Csak hogy a legromantikusabb példát említsem, a *Gordon Highlanders* ezredbe magának a Gordon klánfőnöknek a felesége, Lady Jean csábította a vakmerő újoncokat. A klán törzsterületének városait végigjárva minden újonnan jelentkezőnek az ajkai közül, egy csók kíséretében ajánlotta fel az első napi zsoldot jelentő schillinget.²²

Üzleti vállalkozásként működve az ezredek alapítójuk nevét viselték, aki szimbolikus jogokkal rendelkezett ugyan – például a házasság engedélyezése – tényleges katonai befolyással azonban már nem bírt. Az ő nyereségét az a pénz jelentette, melyet az uralkodó fizetett neki az ezred felállításáért cserébe.²³ A 18. század második felében tehát a militarizmus új lendületet kapott, soha azelőtt nem látott méreteket öltött a skót Felföldön. Ezt a militarizmust pedig immáron Westminster indukálta.

A skót felföldi társadalom ily óriási mértékű militarizálódása láttán azonban fel kell tennünk a kérdést, hogy milyen tényezők formálták a *Highlanderek* hírhedt militáns karakterét? Azt hiszem, nem járunk messze az igazságtól, ha válaszukat a *Highlanderek* életmódjával és a skót Felföld társadalmi szerkezetével indokoljuk. Az átlagos skót felföldi ember a korban Európa legszegényebbjei közé tartozott. Mint ilyen, nyomorban nőtt fel, s megtanulta elviselni a legsúlyosabb nélkülözéseket is. Testi és lelki erejének alapja szintúgy egyszerű életvitelében gyökeredzett. A korabeli feljegyzésekből kiderül, hogy a *Highlanderek* végtagjai erősek és inasak voltak. Állóképességük és ellenállóképességük kiváló volt, emellett hatalmas fizikai erővel rendelkeztek. Türelemmel, zokszó nélkül viselték a hideget, az éhséget és a különböző megpróbáltatásokat. Könnyedén meneteltek a legnehezebb terepen is.²⁴

Kétszáz esztendővel ezelőtti szemmel nézve a skót *Highlanderek* valóságos óriások is voltak.²⁵ A napóleoni háborúkban részt vett felföldi ezredek katonáinak átlagmagassága 168 cm volt, ami összehasonlítva az orosz és porosz gyalogság 155 cm-es átlagmagasságá-

¹⁹ Mackillop, Andrew: *More Fruitful than the Soil* 1715–1815. East Lothian, 2000. 236.

²⁰ Mackillop: *More Fruitful than the Soil*, 234.

²¹ Mackillop: *More Fruitful than the Soil*, 240.

²² Bulloch, John Malcolm: *Territorial Soldiering In The North-East of Scotland During 1759–1814*. Aberdeen, 1914. 201.

²³ Mackillop: *More Fruitful than the Soil*, 241–242.

²⁴ Scottish Regiments: *Military Character of the Highlander*. In: www.electricscotland.com/history/scotreg/intro.htm 2004. X. 19. (továbbiakban: Character 2004)

²⁵ Bulloch: *Territorial Soldiering*, 396.

val, igen magasnak számított. A *Highlander* ezrekben 162,5 cm volt a minimális követelmény. Ennél alacsonyabb embereket nem soroztak be közéjük.²⁶

Fizikai adottságaikon túl azonban kivételes szellemi és lelki motiváció hatotta át a felföldi katonát. Hogy ezt megértsük, látnunk kell az archaikus skót társadalmi szerkezet, a klánrendszer főbb jellemzőit, melynek tradíciója még mindig hatott a térség embereinek gondolatiságára. A legfőbb értéket a *Highlander* számára a klánhoz s annak vezetőjéhez való hűség és bizalom jelentette. Ezt követte a hírnév és a dicsőség, amely társadalmi megbecsülést jelentett számára. A gyávaság és hűtlenség viszont általános megvetést eredményezett. Ezért volt az, hogy a skót *Highlanderek* még ott is kitartottak, ahol a legbátrabbak is meghátráltak volna, s inkább meghaltak a harcmezőn, mintsem hogy jó hírnevükre szégyent hozzanak. Egyikük számára sem volt vitás ugyanis, hogy cselekedeteik híre eljut felföldi otthonaikba. Méltatlan viselkedés esetén pedig még saját rokonaik szemébe sem tudtak volna nézni. Olyan embereknek, akiknek a becsület, a dicsőség, a bajtársiasság és a hazaszeretet jelentette az élet értelmét, a rossz hírnév és a megvetés sokkal rosszabb volt a halálnál. Ezek a tényezők emelték a *Highlandereket* a korszak legfélelmetesebb, legkitartóbb és leginkább rettegett katonái közé. Vagyis harcos mentalitás és a brit hadseregben általános katonai fegyelmeztség jellemezte őket.²⁷

Waterloo főpróbája; a Quatre-Bras-i ütközet

A waterloo-i hadjáratban tehát öt ilyen *Highlander* ezred állt Wellington hercegének a rendelkezésére. Míg a 78. és 71. ezrek már március, illetve április óta várakoztak Ostende környéki állomáshelyeiken, addig a 42., 79. és 92. ezrek csak májusban érkeztek meg Németalföldre. Az utóbbi három ezred gyülekezési körzete Gentben volt. Az ezredlétszám egyik alakulatnál sem érte el az ezer főt. Egyedül a *Lord MacLeod's Highlanders* közelítette meg ezt a számot kilencszázkilencvenhét fős ezredlétszámával.²⁸ A *Black Watch* nyolcszázhatvannyolc,²⁹ a *Cameron Highlanders* hétszázhetvenhat,³⁰ a *Gordon Highlanders* hétszázhuszonnégy,³¹ a *Ross-Shire Buffs* ezrek pedig mindössze kétszázötven³² emberrel rendelkeztek. Ez azt jelenti, hogy a skót Felföld valamivel több mint háromezer hatszáz emberét küldte el a hadjáratba, mely a térség összlakosságának mintegy 1,2–1,5%-át tette ki akkortájt.

A *Highlander* ezrek és a helyi lakosság egymáshoz való viszonya az egész hadjárat ideje alatt nagyon jó volt. A források arról árulkodnak, hogy mind Gentben, mind Brüssz-

²⁶ Bulloch: *Territorial Soldiering*, 394–395.

²⁷ Character 2004.

²⁸ *Lord MacLeod's Highlanders(71st) in the Waterloo-Campaign*. In: www.electricscotland.com/history/scotreg/macleod/1777.htm 2004. X. 19. (a továbbiakban: Macleod's 2004)

²⁹ *The Black Watch in the Waterloo-Campaign*. In: www.electricscotland.com/history/scotreg/bwatch/bw22.htm 2004. X. 19. (továbbiakban: Black Watch 2004)

³⁰ *The Cameron Highlanders in the Waterloo-Campaign*. In: www.electricscotland.com/history/scotreg/cameron/index.htm 2004. X. 19. (a továbbiakban: Cameron 2004)

³¹ Greenhill, Gardyne: *The Life of A Regiment*. Volume I. *The History of The Gordon Highlanders from its formation in 1793 to 1816*. London, 1901. 346–347.

³² *78th Regiment or Ross-Shire Buffs in the Time of the Waterloo-Campaign*. In: www.electricscotland.com/history/scotreg/rosshire/index.htm 2004. X. 20. (a továbbiakban: Ross-Shire 2004)

szelben a felföldi ezredek voltak a lakosság kedvencei.³³ A helybéliek csodájára jártak az általuk eddig soha nem látott skót katonai uniformisnak.³⁴ Népszerűségüket azonban nem csupán különleges, egyedülálló egyenruhájuknak³⁵ köszönheték, hanem legfőképpen udvarias és barátságos magatartásuknak. A flandriai lakosság szerint ezek a civilizálatlan skót hegylakók sokkal jobban bántak velük, mint az elvileg kultúrált franciák vagy angolok. Ahogyan mondták róluk; „*amilyen bátrak, olyan kedvesek*”, vagy „*oroszlánok a csatamezőn, és bárányok a házban*”.³⁶ A hadjáratot követően maga a brüsszeli polgármester járt közben Wellingtonnál, hogy a város helyőrségét ellátó 78. (*Ross-Shire Buffs*) ezred

³³ Robertson, David: *The Journal of Sergeant D. Robertson, Late 92nd Foot The Different Campaigns, Between The Years 1797 and 1818*. Perth, 1842. 141.

³⁴ Ezzel nem csak Gent lakosai voltak így. Mind a spanyolországi, mind a waterloo-i hadjárat során élénk érdeklődést váltott ki a britekkel szövetséges katonák soraiban a skót katonák sajátos, egyedi öltözéke, egyenruhája. A győztes waterloo-i hadjáratot követően maga Sándor, minden oroszok cárja fejezte ki óhaját, hogy szeretné személyesen megnézni a skót katonai egyenruhát és felszerelést. Wellington ezért egy őrmestert, egy közlegényt és egy skót dudást küldött a cár szállásául szolgáló Elysée Palotába a 42-es, 79-es és 92-es ezredek közül. A 79. ezredhez tartozó Thomas Campbell őrmester a következőket írja az eseményről: „Mikor előreléptünk, a látványtól megdöbben orosz nemesség körülállt minket. A cár elkezdett vizsgálgatni minket, és kérdéseket tett fel. Először a kardomat húzta ki a hüvelyéből, s arra kért, hogy mutassak be vele valamilyen gyakorlót. Ezután kíváncsian megvizsgálta a lábszárvédőmet s térdharisnyámat. A lábamon megcsípte a bőrt, s végül, hogy meggyőződjön személyesen az igazságról, mit is hordunk a kilt alatt, felhúzta azt egészen a köldökömig.” Mindezek után biztosak lehetünk benne, hogy a skót ezredek megjelenése mindenhol nagy népszerűségnek örvendett. Henderson, Diana: *Highland Soldier 1820–1920*. Edinburgh, 1989. 9.

³⁵ A skót gyalogezredekben a tisztek és a közlegények ruházata eltérő volt. A tisztek rövid fazonú, kétsoros gombolású, állógallérral rendelkező kabátot viseltek, melyet gombbal és zsinórhurkokkal is egyaránt össze lehetett kapcsolni. 1797-től a *Highlander* ezredek katonái mellényt is viseltek, s a kabátszövetet aranyozottnak rendelték el. A vállpántot megőrizték a kabáton. A közkatonák kissé leegyszerűsített kabátja már hajtóka nélküli és csak egy soros gombolású. Szalaghurkos megoldással lehetett összegombolni. Az egyenruhák árát a katonák zsoldjából levonták. Az 1801-es szabályzat minden őrmestert, tizedest, dobost évenként egy kabát, egy mellény, egy sapka, négy nadrág megvételére kötelezett. Kétévente egyszer hat yard *plaid* és hétévente egy tarisznya beszerzése kötelező volt. 1801-től a nagykabát is kötelező lett, melyet 1802-ben katonai rangjelzésekkel láttak el a különféle csapatok megkülönböztetése érdekében. A tisztek jobb vállon átvett öve a pallos felfüggesztését szolgálta. Csípőjükön a tört egy fekete bőrvögre csatolva viselték. A közkatonák mindkét vállukon átvett dupla fehér bivalybőrvövéhez baloldalon a lószertartó erszény, jobboldalon a szurony volt rögzítve. Az őrmesterek pallosát a jobb vállon átvett keresztpánt tartotta. A könnyű és a gránátos csapatok felszereléséhez muskéta is tartozott. A sapka 1830-ig a következőképpen nézett ki: kockás – piros, fehér, zöld színekből álló – pánt és tollbokréta díszítette, melyet fekete szalaggal és drótokkal rögzítettek. A tollak színe a különböző ezredekénél eltérő. A pánton hősi szimbólumok vagy a regiment emblémáját mintázó gomb volt található. A tisztek sapkáját több toll is díszítette. Kiegészítő viselet volt még a fekete vászon hátizsák, fehér ezredszámokkal. 1805-től ehhez tarisznya és kulacs is járult. Fontos kiegészítőjük volt még az erszény, mely a közkatonáknál fekete rojtokkal díszített fehér kecskeszörből készült. A tiszteknél az erszény mindig sokkal dekoratívabb volt. Ezeket bogáncsmotívumokkal – ez ugyanis Skócia nemzeti jelképe – és kitüntetésekkkel, valamint ezredszámmal díszítették. Aktív szolgálatban a kiegészítő viseletet nem hordták. 1808-tól eltörölték a copfot, és a haját rövidre kellett nyírni. A skótkockás kendőt 1804-től szoknyával, kilttel helyettesítették. A *Highlander* tisztek a kilt helyett sűrű nadrágot és kamásnit viseltek. Wilkinson-Lathan, Robert: *Scottish Military Uniforms*. London, 1975. 40–46.

³⁶ Ross-Shire 2004.

Highlandereit ne cseréljék le másokra, s maradjanak még ott három hónapig.³⁷ Nem csoda hát, hogy akkortájt, mikor a csapatok kvártélyozása magánházakhoz történt, a helyi lakosság versenyzett egymással a skót katonák beszállásolásának lehetőségéért!³⁸

A *Highlander* ezredek május 28-ig maradtak genti gyülekezési körzetükben. Itteni tartózkodásuk ideje alatt a három felföldi regimentnek az okozta a legnagyobb örömet, hogy a sok újonc ezred mellett végre egymást is üdvözölhették mint régi bajtársakat és honfitársakat. A *Black Watch*, a *Cameron Highlanders* és a *Gordon Highlanders* ezredek ugyanis már együtt küzdöttek Egyiptomban és Dániában is. Ezenkívül egymás mellett végig harcolták az egész ibériai-hadjáratot. A három ezred egymáshoz fűződő viszonyát talán a 92-esek őrmestere, David Robertson érzékelteti a legkifejezőbben mindenki számára, mikor naplójában a felföldi ezredekről együttesen írja, hogy „*testvérek vagyunk a csatában, de riválisok a dicsőségben*”.³⁹

Május utolsó napjaiban a három veterán ezred Brüsszelben csatlakozott Wellington szövetséges hadseregéhez. Mindhármukat Sir Thomas Picton 5. hadosztályába osztották be, amely két brit és egy hannoveri gyalogdandárból, valamint egy tüzérdandárból állt. A *Cameron Highlanders* a 28., 32. és 95. ezredekkel együtt alkotta Sir James Kempt első dandárját.⁴⁰ A másik brit dandárt egy skót alföldi ezred, a *Royal Scots*, a *Black Watch*, a *Gordon Highlanders* és az *East-Essex* ezredek alkották Sir Denis Pack parancsnoksága alatt.⁴¹ A Brüsszelben töltött két hetet főként gyakorlatozással és a küszöbön álló háborúra való felkészüléssel töltötték a csapatok. A tisztek természetesen jócskán kivették részüket a szórakozásból is. A bálók és a különböző mulatságok mindennaposak voltak. Ezeken maga XVIII. Lajos, Lord Wellington és Blücher marsall is rendszeresen részt vett.⁴² Június 15-én egy ilyen bál közepén érkezett meg Napóleon Németalföld felé történő előrenyomulásának a híre is. Így június 16-án hajnali három órakor Picton hadosztálya déli irányban elhagyta Brüsszelt. Már délután volt, mikor a szövetséges csapatok Waterloo és Genappe falvacskákat maguk mögött hagyván elérték a hadjárat egyik ütközetének helyszínét, Quatre-Bras-t.

Quatre-Bras kis falucska volt, s csupán földrajzi fekvésének köszönhette jelentőségét a hadjárat során. A Brüsszelt Charleroi-val összekötő észak-dél irányú és a Nivelles-t Namurral összekötő nyugat-kelet irányú utak ugyanis pont Quatre-Bras-ban keresztelték egymást. Stratégiai szempontból tehát igen fontos helyet foglalt el, hiszen akinek a birtokában van Quatre-Bras, az bármely irányba képes hadseregével manőverezni a kiváló minőségű utakon.⁴³

Napóleon június 14-én koncentrált a hadseregét a németalföldi határ mentén, Phillippeville és Beaumont között. Június 15-én a francia hadsereg Charleroi irányában átlépte a határt. Az előrenyomuló hadsereg két szárnyra és egy tartalékra oszlott. A balszárny parancsnokságát Michel Ney marsall kapta meg azzal a feladattal, hogy foglalja el és biztosítsa a quatre-bras-i létfontosságú útkereszteződést. A francia jobbszárnyak Étienne Maurice Gérard vezetésével Blücher porosz hadserege ellen kellett vonulnia. A centrum magá-

³⁷ Ross-Shire 2004.

³⁸ Ross-Shire 2004.

³⁹ Robertson: *The Journal of Sergeant D. Robertson*, 141.

⁴⁰ Cameron 2004.

⁴¹ *A Copy of The Diary of Captain Thomas Hobbs, 92nd Highlanders. From: 1st May 1815. To: Christmas Day 1815.* Gordon Highlanders Regimental Museum. [PB121] 9. (a továbbiakban: GHRM [121])

⁴² GHRM [PB121] 10.

⁴³ Neillands: *Wellington és Napóleon*, 234.

nak Napóleonnak a parancsnoksága alatt állt, s kész volt megsemmisítő csapást mérni bármelyik irányban, mihelyt ellenséges erőre bukkannak. Napóleonnak először Gillynél kellett szembenéznie az ellene felvonuló poroszokkal. Ezeket gyorsan kivetette állásaikból, és visszavonulásra kényszerítette őket.⁴⁴ Blücher Ligny mellett vonta össze ekkor erőit. Több falut birtokba vettek a poroszok, és így várták Napóleon hadseregét. Wellington eközben Nivelles és Quatre-Bras között koncentrált a hadserege zömét, mivel még mindig nem tudta, merre is indult el Napóleon.⁴⁵

Wellington meg volt róla győződve, hogy a Charleroi elleni francia támadás csupán elterelő hadművelet, s a császár főerőivel Mons irányában fog észak felé előrenyomulni. Ezért, hogy a Brüsszelbe vezető utat elvágja Napóleon elől, hadseregét a franciák feltételezett vonulási irányába, vagyis Nivelles és Quatre-Bras között vonultatta fel. Wellingtont ily módon becsapva és Ney marsallt ellene küldve Napóleonnak módjában állt, hogy a Lignynél várakozó Blüchert ütközetre kényszerítse anélkül, hogy tartania kellett volna a britek megjelenésétől. A francia balszárnynak jutott a feladat, hogy a Quatre-Bras elleni támadásukkal megakadályozzák az esetleges brit segítségnyújtást a poroszok részére. Mint látni fogjuk, stratégiai szempontból Napóleon mesteri módon végezte munkáját.⁴⁶ A taktikai szálak elköttése azonban némi nehézségbe ütközött. Ez pedig elsősorban Wellington hercegének és Blücher marsallnak az érdeme volt, de szerepet játszott benne Ney marsall határozatlansága, magának Napóleonnak a megmagyarázhatatlan késlekedése, s végül, de nem utolsósorban a szövetségeseknek kedvező időjárás.

Mialatt a francia főerők ütközetet vívtak a porosz hadsereggel, addig a Ney parancsnoksága alatt álló francia balszárnny folyamatos harcban állt Wellington csapataival Quatre-Bras-nál, így akadályozva meg, hogy a herceg a porosz marsall segítségére siethessen. Nézzük, pontosan mi is történt Quatre-Bras-nál!

A június 15-én Quatre-Bras irányába vonuló Ney marsall elkövette azt a hibát, hogy az éjszakai pihenővel nem várt addig, amíg Quatre-Bras-ba érnek, hanem attól öt kilométerre délre, Frasnes falujában táboroztak le. Így a szász-weimari Bernát hercegnek lehetősége nyílt arra, hogy a hat ágyúval rendelkező, négyezer-ötszáz fős holland gyalogoszandárával megszállja Quatre-Bras-t. Ez a dandár könnyedén visszaverte a Ney által reggel előreküldött csapatokat, s mikor maga a marsall jelent meg, hogy felderítést végezzen, igen fontos jelentőséget kap az az apró célzás, melyet napokkal az esemény előtt a 92-esek kötelékébe tartozó Thomas Hobbs százados jegyez fel naplójába; „Miután kilovagoltam az oudenarde-i úton a városon kívülre, gyönyörű szép tájat láttam magam előtt sok-sok kastéllyal, és a fő gabonának számító rozssal teleültetett földeket, amerre csak a szem ellát. Skóciával ellentétben, ahol a rozs ilyenkor csak épphogy elkezdett nőni, itt már a hét és fél láb magasságot is eléri.”⁴⁷ Június 16-ára ennek a látszólag jelentéktelen információnak az adja meg a katonai jelentőségét, hogy a már igen magasra megnőtt rozs eltakarja Ney marsall szeme elől a vele szemben álló ellenséges hadak tényleges erejét. Azok erejét túlbecsülte, és a támadás helyett inkább futárt küldött Napóleonhoz, tőle kérve további utasításokat.⁴⁸ A császár tá-

⁴⁴ Neillands: *Wellington és Napóleon*, 234.

⁴⁵ Neillands: *Wellington és Napóleon*, 235–236.

⁴⁶ Keegan: *Waterloo*, 17.

⁴⁷ GHRM. [PB121] 8–9.

⁴⁸ Ney döntésében minden bizonnyal szerepet játszott továbbá, hogy mind ő maga, mind pedig a francia támadást vezető Reille tábornok beható ismeretekkel rendelkeztek Wellington harcmodorát illetően még a hispániai hadjáratból. Tapasztalataik alapján meg voltak ugyanis győződve arról, hogy a brit főparancsnok jóval nagyobb erőket rejtett el a Quatre-Bras-i útkereszteződés körül,

madást elrendelő parancsa csak dél után érkezett meg. A franciák délután két órakor kezdték meg támadásukat a Quatre-Bras-nál magukat elsáncoló angol-holland erők ellen. Ezek gyengesége hamar kiderült, s a franciák már-már elsöpörték az egész ellenük felállított arcvonalat, amikor megérkezett Brüsszelből az 5. hadosztály. Ezután nagyon kemény összecsapásra került sor a Quatre-Bras körüli erdőkben és mezőkön.

Az ütközet már elkezdődött, mikor Picton hadosztálya elérte Quatre-Bras-t. A hadosztály a falu keleti oldalán egy töltés és árok mentén vette fel védelmi pozícióját a támadó franciákkal szemben. A hadosztály által alkotott frontvonal bal szélét a *Cameron Highlanderek*, jobb szélét a *Gordon Highlanderek* alkották. A *Gordonok* mellett közvetlenül a *Black Watch Highlanderei* helyezkedtek el. Ekkor délután három óra volt, s maga Wellington a 92-esek háta mögött alakította ki parancsnoki állását. Majd parancsba adta a katonáknak, hogy fekjüdjenek le. Így azok észrevétlenül maradhattak a franciák előtt, ráadásul az ágyútűztől is védve voltak.

A hadosztályt először Francois Étienne de Kellermann tábornok vértesei támadták meg. A gyalogság azonban, jellemzően a napóleoni háborúk tapasztalataira, gyilkos tüzet zúdított támadóira, s visszaverte a lovasrohamot. Mathew Orr közlegény így emlékezik az eseményre; „Mikor Kellermann tábornok vértesei élén rohamra indult a brit arcvonal ellen, Wellington odakiáltott hozzánk: 92-esek, ne tüzeljetek, míg én nem mondom! Miután a nehézvértések húsz-harminclépésnyi távolságon belülre értek, ő [Wellington] kiadta a tűzparancsot. Hatalmas tüzet zúdítva rájuk megfutamtítottuk őket, de a többségük holtan maradt a csatamezőn.”⁴⁹A lovassági támadásban mindazonáltal súlyos veszteségeket szenvedtek a hadosztály ezredei.⁵⁰ Ezt követően a francia gyalogság is bekapcsolódott az ütközetbe, s rohamra indult a szövetséges csapatok ellen. Először heves tűzpárbaj alakult ki, majd ádáz kézitusa vette kezdetét a szemben álló felek között, mely a franciák meghátrálásával végződött. A francia támadás visszaverésében a *Highlandereknek* oroszlánszerepük volt. Egy forrás így ismerteti az eseményeket; „Közvetlenül azt követően, hogy a lovasság megfutamodott és részben megsemmisült, a franciák két gyalogsági oszlopot küldtek ellenünk. Az egyik közvetlenül szemből támadott ránk, míg a másik az erdőn keresztül próbált a mi jobbszárnyunk oldalába kerülni. Ekkor érkezett meg és csatlakozott hozzánk a 30., 69. és 73. ezred. Így megerősödve megrohmoztuk az alattunk levő s minket veszélyeztető két francia oszlopot. A rohamot Sir John Cameron ezredes személyesen vezette. Miután megfutamtítottuk a franciákat, védelmi állásokat vettünk fel újra.”⁵¹ Ekkor a Franz von Braunschweig herceg által vezetett huszárok megrohmozták a francia főerőket, akik visszaverték a támadást, s üldözőbe vették a pórul járt németeket. A menekülő huszárok a nagy zűrzavarban elsodorták az éppen ott tartózkodó Wellingtont, akit a franciák felismertek, s többen közülük a herceg után vetették magukat. A szorongatott helyzetben lévő brit főparancsnok ekkor a *Gordon Highlanders* védvonala mögé ugratva nyert egérutat üldözői elé.⁵² A 92-esek állták a sarat, s magabiztosan verték vissza a vérszemet kapott francia lovasság szűnni nem akaró támadásait. A már idézett Matthew Orr közlegény szüleinek írott utolsó levelében így ismerteti a történeteket; „Nem sokkal ezután történt, hogy a francia lo-

mint amennyi szemmel látható. Chandler: *The Campaigns of Napoleon*, 1049.; Neillands: *Wellington és Napóleon*, 238.

⁴⁹ *Thirteen Letters From A Scottish Soldier*. by W. S. Brownlie (Lieutenant-Colonel) Penicuik, 1988. 15.

⁵⁰ Chandler: *The Campaigns of Napoleon*, 1052.

⁵¹ Robertson: *The Journal of Sergeant D. Robertson*, 148.

⁵² Greenhill: *The Life of A Regiment*, 353.

vasok egy csoportja Wellington herceget üldözte. A herceg egyenesen felénk igyekezett, miközben a francia dzsidások és a könnyűlovasság, tüzet zúdítva rá, üldözte őt. E veszedelmek között Wellington végül is elérte a biztonságot jelentő árkot, és megparancsolta nekünk, hogy álljunk készenlétben. Amikor a francia lovasság ismét megfelelő közelségbe jött, gyilkos tüzet zúdítottunk rájuk. Ők megfutamodtak.”⁵³ A francia támadásoknak a 3. brit hadosztály harc téren való megjelenése vetett véget. Ekkor a britek általános támadásba lendültek, melynek során meghátrálásra kényszerítették Ney csapatait. A *Highlanderek* ebben a végső rohamban is az élbolyban küzdöttek, sőt a *Gordon Highlandereknek* egyedül, segítség nélkül kellett megrohmozniuk két majorsági épületet, melyet két francia zászlóalj tartott megszállva. A mintegy hatszáz főt számláló aberdeenshire-i regimentnek lépésről lépésre haladva kellett meghátrálásra kényszerítenie a nagyjából ezerkétszáz-ezeröttszáz főt számláló két francia alakulatot. A véres ütközetnek, melyben a szövetséges erők megtartották az oly fontos útkereszteződést, este nyolcra lett vége. A francia hadsereg négyezer katonát, az egyesült brit–németalföldi–német erők hozzávetőlegesen négyezer-hétszáz katonát veszítettek.⁵⁴ Ebből a *Black Watch* vesztesége kétszáznyolcvannyolc,⁵⁵ a *Cameron Highlandereké* háromszázhat,⁵⁶ a *Gordon Highlandereké* pedig háromszáztizenöt⁵⁷ fő volt halottakban és sebesültekben. Mindhárom alakulat elveszítette ezredparancsnokát: a 42-esek Sir Robert Macara, a 79-esek Sir John Sinclair, a 92-esek pedig Sir John Cameron of Fassiefern ezredeseiket.

Francia szemszögből tekintve az eseményeket, a legsúlyosabb s egyben a döntő hibát mégis az jelentette, hogy a kommunikáció teljesen elégtelenül működött a különböző csapatok között. Jean-Baptiste Drouet D’Erlon tábornok 1. francia hadteste az egymásnak tökéletesen ellentmondó parancsok következtében egész délután a Ligny és Quatre-Bras közötti országúton menetelt föl és alá anélkül, hogy harcba bocsátkozott volna akár a porosz, akár a brit–németalföldi szövetséges hadakkal. Pedig d’Erlon beavatkozása bármelyik harc téren elégséges lett volna ahhoz, hogy a franciák kicsikarják a döntő győzelmet.⁵⁸

A waterloo-i csata

A britek quatre-bras-i sikere ellenére június 16-án stratégiai szempontból Napóleon került fölénybe. A poroszok ugyanis Lignynél vereséget szenvedtek, s visszavonultak északkeleti irányba Wavre felé. Ezáltal Wellington balszárnya védtelenül maradt Bonaparte előtt. A szövetséges brit–németalföldi–hannoveri hadak csak egy gyors visszavonulással kerülhettek el az oldalba támadást és a bekerítést. Wellington ráadásul Brüsszelt sem akarta védtelenül hagyni Napóleonnal szemben. Így tehát nem is habozott sokáig, gyorsan visszarendelte csapatait Brüsszel irányába.

Wellington védekezésre építő hadászati terveinek alapeleme volt a gondosan kiválasztott helyszín, ahol erős védelmi állásokat építhetett ki. A Brüsszeltől délre fekvő waterloo-i csatamező, mely a Mont-Saint-Jean hegygerinc déli lábánál található, ideális helyszínt jelentett a brit főparancsnoknak. A szövetséges hadsereg a Mont-Saint-Jean hegygerinc mentén helyezkedett el, nagyjából kelet-nyugati irányban. Wellington a lehető legerősebb

⁵³ *Thirteen Letters From A Scottish Soldier*, 15.

⁵⁴ Neillands: *Wellington és Napóleon*, 239.

⁵⁵ *Black Watch* 2004.

⁵⁶ *Cameron* 2004.

⁵⁷ Greenhill: *The Life of A Regiment*, 357.

⁵⁸ Chandler: *The Campaigns of Napoleon*, 1051–1052.

védelmi pozíciókat alakította ki.⁵⁹ Jól tudta ugyanis, hogy ezek szilárdságán áll vagy bukik a csata. Mindkét hadvezér tisztában volt vele, ha a szövetséges gyalogság ellenáll a francia támadásoknak, Wellingtoné a siker. Ha viszont a francia oszlopok elsöprik a brit-németalföldi-hannoveri állásokat, akkor Napóleon térhet győztesen nyugovóra.

A nagyjából öt négyzetkilométeres csatamezőn 1815. június 18-ának reggelén majdnem száznegyvenezer katona és több mint négyszáz ágyú nézett egymással szembe. Napóleon hadserege negyvenkilencezer gyalogosból, közel tizenhatezer főnyi lovasságból s több mint hétezer fős tüzérségből állt, amely kétszáznegyvenhat ágyúval rendelkezett. A francia hadsereg összesen mintegy hetvenkétezer főt számlált.⁶⁰ Bonaparte Napóleon seregével szemben Wellington hercege nem egészen hatvannyolcezer fős hadsereg élén állt. A szövetséges hadsereg negyvenkilencezer hatszáz gyalogosból, tizenkétezer négyszáz lovasból, valamint ötezer hatszáz tüzérből állt, illetve százötvenhat ágyúval rendelkezett.⁶¹

A meglehetősen kicsiny waterloo-i csatamező a Mont-Saint-Jean hegyerinc déli lábánál elterülő völgyben helyezkedett el. A Quatre-Bras irányából Brüsszelbe tartó út átszeli a völgyet. A völgy déli szélén, az út mentén várta vendégeit a „*La Belle Alliance*” fogadó, ahol Napóleon megszállt a csata előtti éjszaka. A fogadótól néhány száz méterre balra helyezkedett el az Hougoumont kastély. A fogadótól északra az út mentén volt található a La Haye Sainte-i majorság. A majorságtól mintegy kétszáz méterre északra egy útkereszteződés volt, a Mont St. Jean hegyerinc mentén elhaladó úttal. Ennek a hegyerincnek a mentén helyezkedett el Wellington hadserege. Előretolt állásként a britek megszállták az Hougoumont udvarházat és a La Haye Sainte-i majorságot, valamint két másik kisebb majort keletrebbre, arcvonaluk balszárnyán, La Haye-t és Papelotte-ot. Wellington centruma a hegyerincnél található brüsszeli útkereszteződésnél helyezkedett el. Ennek a centrumnak a keleti részén foglalta el állásait a 42. (*Black Watch*), a 79. (*Cameron Highlanders*) és a 92. (*Gordon Highlanders*) ezredeket is magába foglaló Sir Thomas Picton 5. hadosztálya. A három veterán ezred tehát az arcvonal közepére került. Rajtuk kívül még a 71. (*Lord MacLeod's Highlanders*) ezred reprezentálta a skót Felföldet a csatában.⁶² A 71-esek az 52. és 95. ezredekkel együtt alkották Sir Frederick Adam dandárját Sir Henry Clinton hadosztályában. Lord MacLeod *Highlanderei* a szövetséges erők jobbszárnyán, az Hougoumont udvarház mögött vették fel harcállásaikat.⁶³

Az egész napi esőben a katonák bőrig áztak. A skót felföldi ezredek június 17-én este foglalták el állásaikat, és az egész napos kimerítő menetelést követően a katonák legfőbb gondja az volt, hogyan tudnák magukat egy kissé kipihenni. Ez azonban nem volt egyszerű dolog a sáros, nedves talajon. Először is valamiféle száraz fekhelyet kellett készíteniük, ahová ledőlhettek. Robertson őrmester naplójából megtudhatjuk, hogy mily találékonyak voltak a felföldi katonák; „A hátunk mögött lévő mezőn zöld lóhere volt, amiből rengeteget gyűjtöttünk össze. Az út szélén végighúzó sөvénykerítésből jó kötegni gallyat vágunk

⁵⁹ A megbízhatónak tekintett, összesen huszonnégyezer főt kitevő brit csapatok, valamint az ugyancsak veterán, ötezer-nyolcszáz fős hannoveri királyi légió alkották Wellington védelmi vonalának a gerincét. A szövetséges hadsereg zömét kitevő, de megbízhatatlannak tartott németalföldi és hannoveri alakulatokat ezért a herceg gondosan a megbízható egységek között helyezte el, hogy szükség esetén azok támogathassák, de ellenőrizhessék is őket. Greenhill: *The Life of A Regiment*, 363–364.

⁶⁰ Chandler: *The Campaigns of Napoleon*, 1064–1065.

⁶¹ Chandler: *The Campaigns of Napoleon*, 1066.

⁶² A *Ross-Shire Buffs* ezred *Highlanderei* Brüsszel városának helyőrségi feladatait látták el a hadjárat idején. Ross-Shire 2004.

⁶³ Macleod's 2004.

ki. A földön egyenletesen elhelyezett gallyakra rászórtuk a zöld lóherét, így egy aránylag kényelmes fekhelyet kaptunk, mely megóvott minket a sártól.”⁶⁴ Nem mindenki élvezhette azonban maradéktalanul még ezt a viszonylagos kényelmet sem. A 92. (*Gordon Highlanders*) ezred katonáit négy óra alvás után, éjfél tájban riadóztatták. Felfegyverkezve kellett állniuk mindaddig, amíg ki nem derült, hogy a riasztás téves volt. Egy franciául beszélő és éppen járőröző vallon lovascsapatról hitték azt a brit katonák, hogy Napóleon seregéhez tartozik, s ezért verték fel álmából az egész ezredet. A félreértés tisztázását követően ismét lefeküdhettek a katonák, de újból bőrig áztak, és halálosan kimerültek voltak.⁶⁵ Ahogy Robertson őrmester írja, a reggeli ébredés után az emberek úgy dideregtek a hidegtől, mint a rezgő nyárfalevél. Ekkor minden katona kapott egy-egy adag gint, amely felmelegítette őket. Reggel hat órakor megmosakodtak, megtisztogatták fegyvereiket, és elkezdtek főzni. Reggeli után vonalba fejlődve, teljes harcászútszágban várták a csata kezdetét.⁶⁶

Napóleon a szokásos tüzérségi tűzzel készítette elő a csatát. Az ágyútűz nem tett kárt Picton hadosztályának alakulataiban, mivel kívül voltak a tüzérség hatótávolságán.⁶⁷ Ugyanezt sajnos már nem mondhatjuk el a szövetséges hadsereg védelmi vonalának jobbszárnyán elhelyezkedő Sir Henry Clinton hadosztályáról. A Clinton hadosztályának kötelékébe tartozó 71. (*Lord MacLeod's Highlanders*) gyalogezred egyetlen lövés leadása nélkül vesztett hatvan embert ebben a kezdeti ágyútűzben. A beszámolók szerint az ágyúgolyók egyenesen közéjük hullottak.⁶⁸ Ez azonban csupán a bemelegítés volt. Napóleon körülbelül tízenegy órakor adta ki a parancsot, s az első rohamot az Hougoumont udvarház ellen indította. Ezzel kezdetét vette a waterloo-i csata.

A francia gyalogság és a brit gárdalövészek Hougoumont udvarházért folytatott harca külön csatát képezett a csatában, s egészen annak végéig vívták. Ezt tekintjük a csata első szakaszának.⁶⁹ A második szakaszban d'Erlon indított gyalogsági támadást Wellington centruma ellen. A *Black Watch*, a *Cameron Highlanders* és a *Gordon Highlanders* ezredek ebben az arcvonalban néztek farkasszemet a támadó francia oszloppal. Egy jókora tűzpárbajt követően Sir Denis Pack dandártábornok támadási parancsot adott a 92-eseknek, akik rohamra indultak. A csata egyik leghíresebb támadása lett ez, mert a *Gordon Highlanders* a *Scots Greys* lovasezreddel együtt rohamozták meg a franciákat. A két skót ezred támadás közben „*Old Scotland for ever!*” csatakiáltást hallatott, ami még jobban feltüzeltelte harciaságukat. A lovassággal támogatott gyalogosroham óriási pusztítást végzett a tigrisként küzdő francia gyalogság soraiban.⁷⁰ A források arról számolnak be, hogy a gyalogos *Highlanders* utat nyitottak soraik között a skót lovasoknak, s így vetették rá magukat azokkal együtt ellenségeikre.⁷¹ Az elesetteken és a sebesülteken túl több mint háromezer francia katonát bekerítettek és fogságba ejtettek a skót katonák a támadás eredményeként.

⁶⁴ Robertson: *The Journal of Sergeant D. Robertson*, 156.

⁶⁵ Greenhill: *The Life of A Regiment*, 363.

⁶⁶ Robertson: *The Journal of Sergeant D. Robertson*, 156–157.

⁶⁷ Robertson: *The Journal of Sergeant D. Robertson*, 157.

⁶⁸ Macleod's 2004.

⁶⁹ Keegan: *Waterloo*, 19–20., 94.

⁷⁰ Robertson: *The Journal of Sergeant D. Robertson*, 154.; Chandler: *The Campaigns of Napoleon*, 1078.

⁷¹ Firsthand Account about the Battle of Waterloo. Waterloo, 18 June 1815: *Charge of the Scots Greys and 92nd Highlanders, 2-3 p.m.* by: Lieutenant R. Winchester, 92nd Highlanders. In: www.home.iprimus.com.au/epcook/letters/pages/scotsgreys.htm 2004. X. 19. (a továbbiakban: Winchester 2004)

Ezen felül a 45. és a 105. francia gyalogezredek a rohamban elvesztették ezredjelvényeiket, a császári sasokat.⁷² Mindazonáltal a szövetségesek is jelentékeny veszteségeket szenvedtek a csatának ebben a szakaszában. Sir Thomas Picton hadosztályparancsnok a csatateren esett el, Sir James Kempt dandártábornokot pedig sérülései miatt voltak kénytelenek hátraszállítani a frontvonalból.⁷³ Miután visszavetették és megfutamították az ellenséget, a *Highlanderek* visszatértek eredeti védelmi állásaikba, és onnan várták a folytatást.

Eközben a francia lovasság bőszen támadta az 5. hadosztály jobbszárnyát. A zárt, négyszög alakzatba tömörült gyalogság azonban könnyedén visszaverte a legfélelmetesebb lovassági rohamokat is. A csata egy másik hírhedtté vált jelenete játszódott le ekkor. A védelmi formációját felvett 79. (*Cameron Highlanders*) ezred dudása, Kenneth MacKay bátran kilépett a gyalogsági négyszögből, s bajtársai körül föl-alá járkálva játszotta a skót Felföldön népszerű 'Cògaidh nà Sith' című dalt. Ezzel is kitartásra ösztönözve földijeit.⁷⁴ A lovasok támadásának visszaverését követő két órában a hadosztály kissé fellélegezhetett. A franciák szüneteltették a centrum ellen irányuló támadásokat. A védelem tehát megállta helyét, kitartott.

Ezalatt a szövetséges arcvonal jobb oldalán főként a francia lovasság indított szűnni nem akaró támadásokat a brit–németalföldi–hannoveri gyalogsági négyszögek ellen. A 71. (*Lord MacLeod's Highlanders*) gyalogezredet is főként lovassági támadások érték. Ahogy a feljegyzésekből olvashatjuk, a 13. francia lovasszázzal kellett a legtöbbször megküzdeniük a 71-eseknek.⁷⁵ A félelmetesnek tűnő lovasrohamok ellenére a gyalogság aránylag könnyedén helytállt a lovassággal szemben, s veszteségei is csekélyebbek voltak, mintha gyalogsággal csapott volna össze.⁷⁶ Ezt az érdekességet David Robertson feljegyzése is alátámasztja. A csatának ebben a szakaszában a 92-esek őrmesterének módjában állt megfigyelni az arcvonalnak tőlük jobbra elhelyezkedő részén folyó küzdelmet. Ez azért érdekes, mert az általa leírtakból képet kaphatunk arról, hogyan harcolt a napóleoni háborúk lovassága a gyalogság ellen. „Minden egyes alkalommal, amikor a francia lovasság egy-egy félelmetes rohamot indít gyalogságunk ellen, s már-már azt hinnénk, hogy könnyedén eltiporja azt, a gyalogság pusztító sortűzet zúdít a lovasságra, amely minduntalan kénytelen meghátrálni ez elől.”⁷⁷ Reynell, a 71-esek vezénylő tisztje is ír emlékezésében a „vértések ismétlődő látogatásairól. Azért nem beszélek rohamról, mert meg sem kísérelték egyetlen alkalommal sem, hogy behatoljanak a négyszögünkbe, hanem tíz vagy tizenöt yardnyira megközelítve bennünket mindig sarkon fordultak, miközben olyan tüzet kaptak, amilyen csak tőlünk kitelt, sőt, visszavonulásuk közben *en passant*, a szomszédos négyszögtől is megkapták a magukét.”⁷⁸ Megállapíthatjuk, hogy a brit gyalogság magabiztosságot, sőt lelkesedést merített abból a tényből, hogy képes volt visszaverni a francia lovasság félelmetesnek tűnő támadásait. A waterloo-i csatában egyetlen alkalommal sem fordult elő, hogy a lovasság áttörte volna a gyalogsági négyszögek védvonalát. A lovasság gyalogsággal szembeni összecsapásainak valódi erőviszonyait jól summázzák a 30. gyalogezred tisztjének, MacReady-nek a sorai: „Az embereim már kezdték megsajnálni szinte hasztalan kitartó

⁷² Chandler: *The Campaigns of Napoleon*, 1078.; Winchester 2004.

⁷³ Cameron 2004.; Chandler: *The Campaigns of Napoleon*, 1078.

⁷⁴ A vakmerő dudást később ezüst medállal jutalmazták bátorságáért. Cameron 2004.

⁷⁵ Macleod's 2004.

⁷⁶ Ezt a tényt számos visszaemlékezésre – közülük több a 71. és a 79. ezredek katonáitól származik – alapozva állapítja meg John Keegan brit hadtörténész. Keegan: *Waterloo*, 73–84.

⁷⁷ Robertson: *The Journal of Sergeant D. Robertson*, 156.

⁷⁸ Keegan: *Waterloo*, 80.

támadóikat, és ha meglátták őket, így átkozódtak: – Na, itt jönnek már megint ezek az istenverte bolondok!”⁷⁹

Ezután kezdődött a csata harmadik szakasza, mely a centrum ellen intézett sorozatos francia lovassági rohamokból állt. Körülbelül délután négy órakor újabb lovas támadásokkal kellett az 5. hadosztály ezredeinek szembenézniük. Ezúttal hosszú lándzsájú dzsidások rohamozták meg a hadosztályt, s habár jól irányzott sortüzeikkel a gyalogság visszaverte őket, a dzsidások is megtizedelték elhajított hosszú dárdáikkal a védekező négyszögeket. A dzsidások támadását követően újabb gyalogsági rohamra fejlődtek fel a francia oszlopok a szövetségesek centrumával szemben. Ezt a gyalogsági támadást azonban már nagyszámú tüzéség is támogatta. Így a briteknek – köztük a három felföldi regimentnek – erős tüzéségi nyomás alatt kellett szembenézniük az ellenséggel. Robertson leírja, hogy a legényeknek csupán a kitartásra vonatkozó legegyszerűbb parancsokat merték kiadni. Minden más, a legkevésbé is félreérthető parancs azzal fenyegetett a rájuk nehezedő nyomásban, hogy az egész ezred megzavarodva, páni félelemmel futamodik meg és széled szét. Mindazonáltal az őrmester büszkén írja le naplójában, hogy az ijesztő francia felvonulás ellenére minden egyes embere szilárdan állt helyén a sorban. A francia roham kezdetekor az emberek mozdulatlanul kivárták, míg az ellenséges oszlop harminc-negyvenlépésnyi távolságra megközelíti soraikat, s ekkor pusztító sortüzet zúdítottak rájuk. A franciák viszonzták a tüzet, és heves tűzpárbaj alakult ki a sorban álló brit és az oszlopban rohamozó napóleoni katonák között. A hosszú tűzpárbajt a britek nyerték meg, s az egész arcvonalon meghátrálásra kényszerítették a franciákat.⁸⁰

A brit és a francia gyalogság közötti összecsapások az esetek döntő többségében brit győzelemmel végződtek. Ennek oka az volt, hogy a francia gyalogság szűk oszlopokban, de mély, tömött sorokban rohamozott. Ez a taktika nagyon jól bevált a fegyelmezetlen és képzetlen kontinentális hadseregekkel szemben, amelyek a lendületes francia oszlopok támadásától megrémülve ijedten futottak szét. A fegyelmezett és jól kiképzett brit gyalogság hosszú sorokban, rendíthetetlen hidegvérrel állta a franciák támadását, és a kellő pillanatban, parancssóra zúdította azokra sortüzét. A sor és az oszlop közötti különbség eredményezte azt, hogy a közvetlenül szemben álló első sorokban mindig brit fölény érvényesüljön. Ráadásul a britek nem is egyszerre, hanem három szakaszban sütötték el fegyvereiket. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy valamennyi francia sortűzre három elsöprő erejű brit sortűz volt a válasz. Ekkora túlerővel szemben pedig még a remek francia gyalogságnak is meg kellett hátrálnia.⁸¹

Ez történt a waterloo-i csatatéren is. Miután a centrum védelmét ellátó brit gyalogság visszaverte a francia rohamot, már este 7 óra volt. Ezek után a centrumban elhelyezkedő három felföldi ezred csupán szemtanúja volt a csata végső eseményeinek. Végignézték, ahogy a híres Császári Gárda – Napóleon utolsó reménye – megindul, és harcba bocsátkozik Wellington 30., 73., 33. és 69. gyalogezredével. Látták, amint a már megtépázott, de még mindig rohamozó Császári Gárda előtt feltűnt a britek addig a hegygerinc túloldalán hasaló 1. gyalogsgárdája, s gyilkos sortüzeket zúdított rá. Ekkor történt az, ami a napóleoni háborúk történetében soha azelőtt nem fordult még elő. A Császári Gárda megremegett, majd életében először megfutamodott. A *'La Garde recule!*⁸² kiáltás óriási erővel söpört végig a még harcban álló francia hadsereg sorain. Az általánossá váló zűrzavart s egyben

⁷⁹ Keegan: *Waterloo*, 81.

⁸⁰ Robertson: *The Journal of Sergeant D. Robertson*, 156–157.

⁸¹ Keegan: *Waterloo*, 105–107.

⁸² Vagyis: a Gárda meghátrál!

Napóleon vereségét az tette teljessé, hogy a csatater keleti oldalán megjelentek Hans Ernst Karl, Graf von Zieten tábornok porosz csapatai. A kipihent poroszok friss erőkkel nekies-tek a már kivérzett franciáknak, akik fejvesztett menekülésbe kezdtek.⁸³

A franciák fegyelmetlenül menekülésével párhuzamosan megkezdődött a brit hadsereg – köztük a skót felföldi ezredek – általános előrenyomulása. A szövetségesek gyilkos dühvel vetették magukat a megfutamodó ellenség után. Ebben a kegyetlen mézárásban a brit katonák szuronyaikkal úgy kaszabolták le a szerencsétlen, menekülő franciákat, mint ahogyan vágóhídon ölik le a magatehetetlen állatokat.⁸⁴ Addig tartott ez a gyilkos, tomboló örület, mígnem az egész waterloo-i csatateret meg nem tisztították az ellenségtől. Ezt követően az egész brit hadsereg egy emberként merült álomba, hisz a végkimerülés határán álltak a már napok óta tartó megpróbáltatások miatt.⁸⁵

A menekülő franciák üldözését a britek a sokkal kevésbé kimerült poroszokra hagyták, akik egész éjszaka folytatták a hajszát. A sebesültek összeszedését és ellátását másnapra halasztották. Wellington megnyerte a csatát, de iszonyatos árat kellett ezért fizetnie. Több mint huszonezzer főt vesztett hadserege, melynek mintegy kétharmada brit volt.⁸⁶ A tisztikarnak több mint a fele meghalt vagy megsebesült. A francia veszteségek is súlyosak voltak; meghaladták a huszonhatezer főt, további nyolcezer katona pedig fogságba esett. A sebesültek összeszedése és elszállítása a csatateréről napokig tartott.⁸⁷

Habár a csata egészét tekintve a skót katonák elenyészően kevesen voltak a színen, mégis elgondolkodtató, hogy a témával foglalkozó szakirodalom s maga a művészet is – versek, prózai művek, festmények, filmek – mindannyiszor megemlékezik a csatában játszott szerepükről, jelentőségükről. A *Highlanderek* ugyanis az elitjét alkották annak a brit hadseregnek, amelyik rendíthetetlen védekezésével és kitartásával a Napóleont legyőző szövetséges ármádia gerince volt. Az ütközetben játszott szerepükhöz méltóan a skót felföldi ezredek veszteségei is rendkívüli méreteket öltöttek. A legkisebb veszteséget *Lord MacLeod Highlanderei* szenvedték, akik szinte csak lovastámadásoknak voltak kitéve. Ők kétszáz-
tizenhárom főt veszítettek.⁸⁸ A 42. (*Black Watch*) gyalogezred vesztesége háromszázhar-
mincnyolc,⁸⁹ a 79. (*Cameron Highlanders*) gyalogezredé négyszáznyolcvan,⁹⁰ a 92. (*Gordon Highlanders*) gyalogezredé pedig négyszázkettő fő volt halottakban és sebesültekben.⁹¹ Ezeket a veszteséglistákat látva nem is csodálkozhatunk azon, hogy Wellington hercege június 19-i nyilvános jelentésében a Hannoveri Királyi Légión és a 28-as angol ezreden kívül csupán a 42., 79., valamint a 92. ezredek kiváló harctéri teljesítményét említi részletesen.⁹²

⁸³ Chandler: *The Campaigns of Napoleon*, 1089.

⁸⁴ Robertson: *The Journal of Sergeant D. Robertson*, 159.

⁸⁵ Robertson: *The Journal of Sergeant D. Robertson*, 160.; Keegan: *Waterloo*, 154.

⁸⁶ Az egész hadjárat alatt Wellington mintegy ötvenötezer, Napóleon hatvanezer, Blücher pedig kilencezer-ötszáz katonát veszített. Chandler: *The Campaigns of Napoleon*, 1093–1094.; Neillands: *Wellington és Napóleon*, 253.

⁸⁷ Neillands: *Wellington és Napóleon*, 253.

⁸⁸ Macleod's 2004.

⁸⁹ Black Watch 2004.

⁹⁰ Cameron 2004.

⁹¹ Greenhill: *The Life of A Regiment*, 357.

⁹² Black Watch 2004.; Cameron 2004.

Összegzés

A waterloo-i hadjárat befejeztével lezárult a koalíciós háborúk közel negyedszázados története. Véget ért azonban egy ennél lényegesen hosszabb ideig tartó (1688–1815) háborús rivalizálás is Franciaország és Nagy-Britannia között, melyet több történész csak a „második százéves háború” néven emleget.⁹³

Ez az évszázados konfliktus arra ösztönözte a mindenkori brit kormányt, hogy folyamatosan növelje szárazföldi hadseregének létszámát. Az 1707-es angol–skót uniót, valamint a jakobita felkelések leverését követően logikus megoldásnak tűnt felhasználni a gazdaságilag elmaradott és népfelosleggel rendelkező harcias skót Felföld emberanyagát katonai célokra. Megindultak tehát az ezredtoborzások a skót Felföldön, s ennek eredményeként a térség a 18. század második felében katonai alapon integrálódott be a brit birodalomba.⁹⁴ Így nem csupán a gyarmatokon, de Németalföldön, Egyiptomban, Dániában, Portugáliában, Spanyolországban és Franciaországban is harcoltak a brit expedíciós hadsereg kötelékében skót hegylakók.

A brit hadsereg kötelékében szolgálatot teljesítő, annak részét képező *Highlander* ezredek tökéletesen megállták helyüket Nagy-Britannia szárazföldi katonai akcióiban, és feljebbvalóik által is elismerten az elit alakulatok közé tartoztak. Ez alól a waterloo-i hadjáratban részt vett öt skót felföldi gyalogezred sem jelentett kivételt. A koalíciós háborúk végére harci tapasztalatokban gazdag veteránokká váltak valamennyien. Ezt köszönhették egyrészt Sir John Moore tábornok kiképzési módszerének, amely a brit gyalogságot Európa legjobb gyalogságai közé emelte, másrészt a *Highlander* katonák velük született harcos mentalitásának, melyet a zordon skót Felföld fiai talán a génjeikben is hordoztak. Nem csoda, hogy William Pitt büszkén dicsekedett azzal, hogy „a férfiaknak egy olyan szívós és rettenthetetlen fajtáját sikerült az állam szolgálatába állítania, akik hűséggel és bátorsággal harcolva meghódítják a világ minden talpalatnyi földjét”.⁹⁵ Minden bizonnyal Wellington hercege is egyetérthetett ezzel a megállapítással.

⁹³ Bowen, H. V.: *War and British society 1688–1815*. Cambridge, 1998. 5.

⁹⁴ Mackillop: *More Fruitful than the Soil*, 240.

⁹⁵ Innes, Thomas. Late Lieutenant – Colonel Commanding 3rd Battallion Gordon Highlanders: *The Aberdeenshire Militia and The Royal Aberdeenshire Highlanders, Now Third Battallion The Gordon Highlanders, 1798 To 1882*. Aberdeen, 1884. 9.